

Toplumsal Hafıza: Hatırlamanın ve Unutmanın Sosyolojisi

Faruk KARAARSLAN, Ketebe Yayınları, İstanbul, 2019, 207 sayfa.

Zeliha Bengü AYATA*

Tanıtımını ve incelemesini yapacağımız çalışma, 2019 yılında kaleme alınmış, aslında hafızaya yer açmaya, insan olduğumuzu hatırlamaya ve ebedileşme arzumuzu unutmaya bir “davet” niteliğindedir.

Yazarımız Faruk Karaarslan, ülkemizde toplumsal hafıza konusunda önemli çalışmalara imza atmıştır. 2014 yılında “Modern Dünyada Toplumsal Hafıza ve Dönüşümü” adlı doktora ve “Bir Şehrin Hafızası: Kayseri’de Sosyo-Kültürel Hayat” adlı çalışmaları ile bu alana yoğunlaşan akademisyenlerimizden biridir. Ayrıca Türkiye’de Sekülerleşme, Çağdaş Türk-İslam Düşüncesi temel çalışma alanlarıdır.

Ciddi bir emek ve zaman ürünü olduğu anlaşılan bu eser, insanı insan yapan *hafızanın* sosyolojik boyutunu ortaya koymayı ve modern dönemde modernite ile toplumsal hafıza arasındaki köprüleri keşfederek ne gibi şekillenmelere konu olduğunu problematik bir yaklaşımla analiz etmeyi amaçlamıştır. Her toplumda hafıza, kendi tarihsel tecrübelerine göre şekillenmektedir. Ancak Aydınlanma Çağı’na kadar götürülebilecek bir zaman diliminden itibaren toplumsal hafızayı yerinden eden birçok neden gün yüzüne çıkmıştır. Bu alanda yapılan çalışmalarda, toplumsal hafızalardan unutturulması veya hatırdaki tutulması gereken mekanizmaların neler olduğu belirtilmiştir.

Canlı ve üretken insan ancak hatırladıkları ve unuttuklarına karar vermek süreti ile var olur. Çünkü böyle bir insan itiraz eder; canlıdır, refleksleri vardır. İşte yazarın tezi burada önem kazanmaktadır. Yazar; kapitalizmin, modern mankurtaşma yöntemi olarak, hızlı çalışma hayatı, kitle iletişim araçları, moda,

* Doktora Öğrencisi, Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Felsefe ve Din Bilimleri Anabilim Dalı, Din Sosyolojisi Bilim Dalı, zelihabengu@yahoo.com, orcid.org/0000-0002-2171-784X, Book Review/Kitap İncelemesi, Received/Geliş Tarihi: 07.01.2021, Accepted/Kabul Tarihi: 22.02.2021, Published/Yayın Tarihi: 21.03.2021.

tüketim çılgınlığı ve daha pek çok unsurla birlikte modern insanı çepeçevre sararak tekrar ve yeniden karşımıza çıktığı tezini savunmaktadır. Zira modernite, insana sunduğu yeniliklerle birlikte unutturucu bir tabiata sahiptir. Dolayısıyla insan, kendinden mülhem hatırlama ve unutma yeteneğini gün geçtikçe kaybetmektedir. Aydınlanma döneminin kendi hassasiyetlerine bağlı olarak zaman ve mekân tasavvuru doğrultusunda gelişen evren ve insan tasavvuruna odaklanmak, köklü bir değişimin izini sürmek anlamına gelir. Buna paralel olarak, modern dünyanın siyasal zeminini temsil eden ulus devletler de yapılan işi meşrulaştırmak adına üretilmiştir. Zira modern dünyada siyaset yapmanın zemini kamusal alandır. Yazar; bu öngörülerıyla birlikte, çalışmayı şekillendiren soruları da vererek çalışmanın genel çerçevesini de belirlemiş olmaktadır.

Toplumsal hafızanın neden popülerleştiği ve toplumsal hafızanın şekillenmesinde yapısal unsurların ne derece etkili olduğu yazarın çalışmasının ana eksenini oluşturmaktadır. Buna ek olarak, modern dönemde toplumsal hatırlama ve unutma biçimlerinin görünümünün neler olduğu sorusunun cevabı da eserde aranmıştır. Ayrıca, modernitenin toplumsal hatırlamayı mı, toplumsal unutmayı mı öncelediğini, toplumların hafızalarının mühendisliği yapılarak modern tahayyüllerle ve yaptırımlarla daha önceki duygu ve düşünceleri nasıl unutturulmaya zorlanmaktadır? sorusu da ayrı bir bölüm sorusu olarak karşımıza çıkmaktadır. Yine, toplumların gelenekle kurdukları bağlar düşünüldüğünde, modern siyasi yapıların geleneği dönüştürmesi veya ortadan kaldırması imkânı tartışılan ve cevabının arandığı diğer bir sorudur.

Yazar, toplumsal hafızanın popüler olmasına neden olan en itici gücün ilk olarak Sanayi Devrimi olduğunu belirtmiştir. İnsan ile doğa arasına makinelerin girdiğini ve bu makinelerin gün geçtikçe küçülüp daha işlevsel hale gelmesiyle hayatımızı çepeçevre sardığını, nihayet teknoloji olmadan unutamaz ve hatırlayamaz hale geldiğimizi ifade etmiştir. İkinci neden, özellikle İkinci Dünya Savaşı sonrasında Nazi iktidarının birçok etnik ve kültürel kimliği asimile etme girişimi sonucu bir neslin, unutulması zor ve sürekli canlı tutulması gereken olayları zihninde şekillendirmesidir. Çünkü, zulme uğramış toplumların hafızalarının canlı tutulması 'geleceğin tarihine hazırlık' yapılması anlamına gelmektedir. Buna paralel olarak,

Assmann'a göre de, toplumsal hafızanın gündeme gelmesinin en önemli nedeni, insanlık suçlarının işlendiği dönemin tanıklarının artık yaşamıyor olmasıdır.¹

Kitap altı bölümden oluşmaktadır. İlk bölümde, toplumsal hafıza kavramı düşünce dünyasındaki kökenlerine inilerek, hatırlama, unutma ve zaman bağlamında Antik Çağ'dan itibaren genel bir çerçeve çizilerek açıklanmaya çalışılmış; felsefe, edebiyat, psikoloji ve siyaset düşünürlerinin her birinin bu konudaki bilgilerine yer verilerek hafızayı ele almadaki temel eksenin toplumsallık kavramında düğümlendiği belirtilmiştir. Ayrıca yazar, toplumsal hafıza kavramlarına alternatif kavramlardan da bahsederek neden toplumsal hafıza kavramını seçtiği ile ilgili açıklamalar yapmıştır. Toplumsal hafıza kavramına işlevselliği açısından oldukça benzeyen bir diğer kavram ise 'kültürel akıl'dır. Her milletin kendine özgü bir dünyası vardır. Zihnindeki bu dünyayı daha önce oluşturduğu kültürel aklı ile inşa eder.²

İkinci bölümde ise, kavramın psikoloji ve sosyoloji disiplinlerince ele alınışı ve işleniş biçimleri açıklanmıştır. Birinci bölüm ile bağlantılı olarak, toplumsal hafızanın ne anlama geldiği ve hangi boyutları taşıdığı incelenmiştir. Yine bu bölümde, bireysel hafıza ile toplumsal hafıza arasında oldukça fazla paralellik kurulmuş ve analiz edilmiştir. Sonuç olarak, iki önemli husus dikkati çekmiştir. İlk husus, bireysel hafıza gibi toplumsal hafıza da sürekli bir inşa halindedir. İkinci husus ise, unutma ve hatırlamanın istem dışı bir özelliğinin olmasıdır. Yine bu bölümde, Halbwachsh'ın hafızayı sosyoloji bağlamında nasıl ele aldığı incelenmiştir. Halbwach da, Durkheim'in intihar çalışmasında olduğu gibi, bireysel algılanan hafızanın, toplumsal nitelikte şekillendiğini iddia etmektedir. Toplumsal hafıza kavramına, sosyolojik bir anlam yükleyen bir diğer düşünür ise Foucault'tur. O da hafızayı, popüler hafıza ve karşıt hafıza olarak ayırmıştır. Bu ayrımı şöyle izah etmiştir. Toplumsal hayatı biçimlendirme gücünü elinde bulunduran her türlü güç, hegemonya ile insan rızası endeksli topluma bir kültür dayatır. Böylece, popüler kültürün paylaşımı ile bir kültür oluşur. Bir müddet sonra, bu popüler hafızadan

¹ J. Assman, *Kültürel Bellek*, çev. A. Tekin, Ayrıntı Yayınları, İstanbul, 2002, 17.

² N. Macit, *Türk Milliyetçiliği, Kültürel Akıl, İçtihat ve Siyaset*, Ötügen Yayınları, İstanbul, 2011, 107.

rahatsız olan kesim, karşıt hafıza üretmeye başlar.³ Yine bu bölümü ilginç kılan bir değer husus ise, tarih ile toplumsal hafıza arasındaki karşıtlığın analiz edilmesidir.

Modernitenin ortaya çıkması ve şekillenmesini konu edinen üçüncü bölüm, bilimsel, teknolojik, siyasal ve sekülerleşme olmak üzere dört başlık halinde incelenmiş; bu dört sürecin sonunda, ilk olarak modernitenin tarihin hiçbir döneminde olmadığı kadar orijinal bir ruhunun olduğu fikrine varılmıştır. İkinci olarak, bu yeni hayat kurgusunun, radikal dönüşümlere neden olduğu belirtilmiştir. Üçüncü olarak, moderniteyi ortaya çıkaran ve şekillendiren bu süreçlerin aynı zamanda moderniteden de etkilenerek modern paradigmayı yeniden ürettiği ifade edilmiştir. Son madde olarak ise, ulus devlet anlayışının toplumsal hafızayı şekillendirmek için üretilen bir proje olduğu belirtilmiştir. Konu ile alakalı olarak bu dört sürecin, toplumsal unutkanlığa sebep olan zaman ve mekân tasavvurunun yeniden üretilmeye çalışılan insan ve evren tasavvurunun arkasındaki temel süreçler olduğu ifade edilmiştir. Yine bu bölümde, modernite ve toplumsal hafıza arasındaki ilişkinin yapı-fail dikotomisine denk düştüğü, yani toplumsal hayatın kurgulanmasında politik yapının mı yoksa toplumsalın kendi seyrinde vuku bulan bireyselin mi etkili olduğu sorusuna dayandığı sorgulanmıştır. Bu konuyla ilgili olarak, toplumsal hafızanın anlaşılması için modern dikotomilerin aşılabilmesi gerektiği vurgulanmış ve toplumsal hafızanın salt bireye veya topluma indirgenemeyeceği ifade edilmiştir. Zira, bu konunun daha iyi analiz edilmesinin sembolik etkileşimcilik, fenomenoloji gibi yaklaşımlarla yani sentezci bir sosyoloji ile mümkün olacağı kanaati oluşmuştur.

Seküler ve dini eylemlerin de hafıza üretme ve biçimlendirme durumlarının olduğu, yazarın değindiği bir diğer konudur. Zira, modern dünyanın günlük yaşamında toplumsal hafızanın sekülerliğe indirgendiği, ancak olgusalık hesaba katıldığında dini ve seküler eylem türlerinin arasında net bir ayrışmanın olmadığı iddiasındadır. Örnek olarak, ticari işlerin yolunda gitmesi için namaz kılan biri dini bir eylem mi, seküler bir eylem mi gerçekleştirmiş olur? gibi sorulardan hareketle, dini eylem ile seküler eylemin içiçe geçmiş bir halde, gündelik hayatta toplumsal hafızayı şekillendirdiği sonucuna varmıştır. Bu değerlendirme oldukça anlamlıdır.

³ M. Foucault, *İktidarın Gözü*, çev. I. Ergüden, Ayrıntı Yayınları, İstanbul, 2012.

Zira Weber'in 'Protestan Ahlakı ve Kapitalizmin Ruhu' adlı eseri, salt dini bir eylemin seküler bir olguyu olumlayabildiğine örnektir.⁴

Dördüncü bölümde ise, modern tahayyüllün insan ve evren tasavvuruna bağlı olarak şekillenen zaman ve mekân mefhumu, hatırlama ve unutma pratikleri açısından tartışılmıştır. Geleneksel toplumlarda zaman ve mekân birbiriyle içkin olarak algılanan bir durumdur. Modernite ile beraber zaman, mekân ve insan arasında bulunan varlıksal bağ kopartılarak, yeni bir insan ve evren tasavvurunun olduğu ifade edilmiştir. Bu durumla hafıza önemsiz kalmış, zamanın ruhuna unutturucu bir tabiat kazandırılmıştır. Dolayısıyla hafızanın en önemli argümanları olan, hatırlama, unutma ve depolama; akıl yürütmekten daha değersizdir. Mekân ise artık, tahakküm kurulması gereken bir yer olarak, aynı zaman gibi hızlı bir tüketim malzemesi olarak kullanılmaktadır. Artık mekânın nesnel bir gerçekliği yoktur; mekân, ideolojik bir hale gelerek toplumsal yapıların ve ilişkilerin belirlendiği bir alan olarak karşımıza çıkmaktadır. İdeolojik formasyon ile kurulan bu mekânın aynı zamanda başka insanların da bilinç düzeyinin belirlenmesinde, neleri unutup neler hatırlaması gerektiği konusunda etkin bir rol oynadığı ifade edilmiştir. Sonuç olarak, modernitenin mekân tasavvuru tabiatı gereği unutturucu bir yapıya sahiptir. Onun bu unutturucu yapısının arkasında ise, tek bir nedenin değil, modernite ile birlikte sosyal, siyasal, iktisadi hayatta yaşanan bütüncül bir dönüşümün iç içe geçmiş halinin etkili olduğu ifade edilmiştir. Bu sistemle oluşan modern insan tasavvurunun genel çerçevesi, gücünü Aydınlanma felsefesinden alan, kendi akli ve görgüleri ile hayatı aydınlatmaya girişen, hümanist, deist/ateist, akılcı, ilerlemeci, iyimserlik eğilimleri olan bir insan modelidir. Bu insan tasavvuru ve modernite, tarihin sonunu görmüş, evrenin merkezine kendisini koyarak zamana ve mekâna hükmetmek isteyen rasyonel bir insan halini almıştır.

Beşinci bölümde, modern siyasal otoriteyi temsil eden ulus devletlerin toplumsal hafızayı mekân, beden, dil ve tarihsel anlatı üzerinden şekillendirmeye çalıştığı işlenmiştir. Ulus devletlerin sıfırdan bir hafıza oluşturma konusundaki başarısı tartışılmıştır. Bölümde sonuç olarak, hem hafızanın işleyiş biçiminin hem de hayatın sürekliliği ve gündelik hayatın kestirilemezliği nedeni ile sıfırdan bir hafıza ve kimlik inşasının mümkün olamayacağı sonucuna varılmıştır.

⁴ M. Weber M, *Protestan Ahlakı ve Kapitalizmin Ruhu*, çev. Zeynep Gürata, Ayraç Yay., Ankara, 1999, 15-17.

Altıncı bölümde ise, ülkemizin ulus devlet modeline geçişin miladı olarak değerlendirilen Cumhuriyet inkılaplarının toplumsal hatırlatma ve unutmaya pratiklerini nasıl etkilediği görsellerle desteklenerek incelenmiş ve toplumsal hafıza çalışmalarına dair hatırlatmalar yapılmıştır. Mikro düzlemlerde dahi cumhuriyet modernleşmesinin “medeniyetleştirici” motivasyonunu görmenin mümkün olduğunu örneklerle ifade etmiştir.

Sonuç bölümünde ise, hatırlamanın temel motivasyonu tartışılmış ve modern dünyada en temel hatırlama biçimi olarak ‘hatırlamayı’ hatırlamak gerektiği, bunun için ise, insan olmayı, dolayısıyla ölüm mefhumunu hatırdan tutmakla mümkün olduğu sonucuna varılmıştır. Böylece modern dünyada, her şeye rağmen gün geçtikçe yitip giden insani duygulara belki bir tutunma, belki bir varoluş çabası olarak, ontolojik düzlemde hatırlama formlarının işlevselliği belirtilmiştir.

Toplumsal Hafıza ‘ya Yönelik Sosyolojik Bulgular ve Değerlendirmeler

Yazar, modern dünyada toplumların unutmaya ve hatırlama biçimlerinin bir yörüngesinin olduğu iddiasındadır. Bu yörüngenin de Aydınlanma devrinden itibaren kurgulanan bir modern toplumsal tahayyül ile politik yaptırımların birlikteliği ile şekillendiğini belirtmiştir. Yazar, sekülerleşme, teknolojik gelişmeler, bilimsel ve siyasi devrimler aracılığı ile ‘medenileştirme’ adı altında ‘modern’ olmayan toplumların hafızalarına müdahale edilerek bir mankurtlaştırma ideali olduğu görüşündedir.

Eser, Kayseri örneğinden kurgulanarak teorik zemine yerleştirilmiştir. Temel sacayağının modernite olduğunu söyleyebiliriz. O halde eserdeki temel bakış, moderniteye bağlı olarak hatırlama ve unutmaya biçimlerinin nasıl şekillendiği ile ilgilidir. Gündelik hayata dair yapılan gözlemlerle de desteklenerek bir çıkarım yapılmaya çalışılmıştır.

Toplumsal hafızanın mahiyeti, gelenek, tarih, siyaset vb. kavramlarla ilişkisi, Türkiye’de nasıl anlaşılması gerektiği ile ilgili yeterli çalışmanın olmaması eseri değerli kılmaktadır. Bize aktarılan toplumsal hafıza çalışmalarının Batı Avrupa’daki sosyal bilimlerden Türkçeye sözlü tarih çalışması olarak aktarılmasından dolayı eserin bu alanda ciddi bir boşluğu doldurduğunu ifade

edebiliriz. Yine toplumsal hafızanın zaman ve mekân kavramları ile temellendirilerek, modernitenin bir mankurtlaştırma yöntemi olduğunun ifade edilmesi de eseri özgün kılan bir diğer durumdur. Ayrıca yazarın bu çalışma ile “toplumsal hafıza” serüvenimizi betimleyerek ve sosyolojik bir çalışma ortaya koyarak alana önemli bir katkı sağladığını söyleyebiliriz.

Birinci bölümde yazar, hafıza kavramını ele almadaki temel eksenin toplumsallıkta düğümlendiğini belirtmiştir. Ancak yazar, hafıza kavramına getirilen sosyolojik açıklamaları sunmasına rağmen henüz kavramın netleşmediği belirtilmiştir. Toplumsal hafıza kavramını açıklamayı hedeflediğini zikredilmişse de (s. 25), birinci bölüm sonuna kadar kavramın henüz yerli yerine oturtulmadığı görülmektedir. Dolayısıyla, henüz net olmayan bir kavramın, neye göre ve nasıl araştırıldığı okuyucuya düşündürücü gelebilir.

Yazar, toplum kavramı ile ilginç tespitlerde bulunmuştur. Gerek kavramın tanımlanmasında gerekse sınırlarının tespit edilmesindeki sıkıntılardan dolayı *toplumun* ontolojik bir yapıdan ziyade hayali sınırları olduğu ifade edilmiştir. (s. 56) Sosyolojinin aslında çalışma alanı olarak toplumu görmediği, sosyal ve logos kelimeleriyle üretilen sosyolojinin sosyal alanın mantığını ifade ettiği vurgulanmıştır. O halde, sosyoloji bir birlikteliğin mantığıdır. Dolayısıyla, sosyolojinin çalışma alanının, ilişkiselliği ve ortak birlikteliklerin mantığını anlamayı hedef edindiği belirtilmiştir. Ancak bu görev sosyolojiye düşmüştür. Çünkü 20. yüzyılda yeni oluşan siyasi sınırların birliktelik olarak ifade edilmesi ve bir “ulus devlet” mantığı ile kimlik atfetme ihtiyacı ortaya çıkmıştır. Yazara göre sosyolojinin görevi, ilgileneceği alanı belirlemek ve bu alanın sınırlarını çizmek suretiyle siyasal alanın ihtiyaçları doğrultusunda dizayn etmektir. Toplumu inceleyecek olan sosyolojinin kültürel, etnik ve dini açıdan homojen olmayan hatta birbirinin karşıtı olan grupları içinde barındırdığı için bu incelemenin metodolojik açıdan mümkün olmadığı da belirtilmiştir. O halde sosyolojinin, toplumları tasarlamak için ‘proje bilim dalı olarak’ ifade edildiğini görüyoruz. Ancak Comte, Durkheim, Weber gibi sosyologların çalışmalarına baktığımızda kendi yaşadıkları dönemleri baz alarak sosyolojik çalışmalarının makro düzeyde olduğunu, dinsel dünyanın yıkılmasından tarihi toplumsal krizleri anlama ve açıklama hatta bu krizlere çözüm üretmeye

çalıştıklarını görmekteyiz⁵ Dolayısıyla yazarın yukarıda sosyolojinin görevine getirdiği eleştirinin tekrar düşünülmesi gerekir.

Yazarın eserde, başlangıçtan 60. sayfaya kadar 'toplumsal hafıza' kavramına tam, net bir açıklama yapmadan/tanımlamadan -ki yazar da çok çetrefilli bir kavram olduğunu ifade etmiştir- metni yazma girişimi olduğunu görmekteyiz. 61. sayfada ise, toplumsal hafızanın sadece belli bir ulus devlet politikasına muhatap olan ve bir toplum içinde yer alan her kesim için kullanılmakta olduğu ifade edilmiştir. Teknik anlamda incelenen kavramın, öncelikle net bir şekilde ortaya konması daha sonra bu kavram üzerinden çalışmanın yürütülmesi daha isabetli olabilirdi. Çalışmada 'Kayseri gündelik hayatında' (s. 9) ifadesinden nicel bir çalışma örneği beklentisi içine girmiş okuyucunun sadece bir fotoğraf ile ikna olamayacağı düşünülmelidir. Zira eserin de bu örneklemeden kurgulanarak teorik bir zeminde ele alma ihtiyacına binaen yazıldığı belirtilmiştir.

Eserde genel olarak toplumsal hafıza ile ilgili sosyolojik değerlendirmeler yapılmış, ciddi analizlerde bulunulmuş fakat okuyucuya bu kültürel hafızamızı nasıl korumamız gerektiği, ne tür çalışmalar yaparsak bu durumdan kurtulmamız veya başa çıkmamız gerektiği ile ilgili özellikle sonuç bölümünde bir çözüm önerisi verilmemiştir. O halde biz, toplumsal hafızamızı koruma ve geliştirme adına neler yapamadık, neleri nasıl yapmalıyız? Acaba cumhuriyetin ilk yıllarında bu faaliyetler yapılırken, toplumsal hafızamız konusunda duyarlılığı olan ve bilinen kişiler veya kurumlar, hangi çözüm önerilerini sunmuşlardır? Eserde çözüm önerisi sunma adına bu konular objektif olarak tartışılabilirdi.

Eserde, bu sistemin oluşturduğu modern insan tasavvurunun genel çerçevesi çizilerek gücünü Aydınlanma felsefesinden alan, kendi aklı ve görgüleri ile hayatı aydınlatmaya girişen, hümanist, deist/ateist, akılcı, ilerlemeci, iyimserlik eğilimleri olan bir insan tahayyülünün olduğu tespit edilmiştir. Bu insan tasavvuru ve modernite, tarihin sonunu görmüş, evrenin merkezine kendisini koyarak zamana ve mekâna hükmetmek isteyen rasyonel bir insan halini almıştı. Modern tasavvurla Tanrı'ya yeni bir biçim verilmiştir. Bugüne geldiğimizde artık Tanrı'nın gazabı ve intikamı, insanın yaşam alanı olan dünyadan uzak ve belirsiz. Tanrı artık kimseyi

⁵ A. Çiftçi, *Din Sosyolojisi ve Modernlik*, Ankara Okulu Yayınları, Ankara, 2016, 9.

sıkıyor. Günah korkusu ve Tanrı'nın inayetine ihtiyaç duyulmayan insan merkezli bir alem tasavvuru ile⁶, acaba *big data* ile bir Tanrılık iddiası mümkün müdür?

Eserde, geçmişten köklü kopuşlar, darbelerle siyasi sürekliliğin engellenmesi, kısa süreli iktidarlar sebebiyle Türkiye'de iç içe geçmiş muğlak bir siyasi hafızanın oluşmadığı vurgulanmış; bu durumun toplumsal hafızamıza da yansyarak bazen tümenden unutmalar bazen de silik hatırlamalarla şekillenmiş bir hafızamızın olduğu belirtilmiştir. Yazar, bunun Türkiye'yi aşan bir durum olduğunu ifade etmiştir. Ancak, toplumsal hafızamızı koruma adına öz eleştiri de gereklidir. Bu dönemlerde hafızamıza yapılan müdahale ile uzunca bir zaman diliminde ilim insanı yetişememiş ve daha sonra da herhangi bir tedbir alınmamıştır. Dolayısıyla, kendini geliştirmek isteyen ilim adamlarımız ise, yine yurtdışına çıkmak durumunda kalmıştır. Elbette, emperyalist devletlerin kültürel zihinlerinin nasıl işlediği malumdur. Ancak, kitaba konu olan Cumhuriyet'in ilk yıllarında, toplumsal hafıza duyarlılığı ile bilinen yetkili bireylerin toplumsal hafızamızı koruma adına nasıl mücadele ettikleri ve nelerin yapıldığı objektiflik adına anlatılmalıydı. Çünkü eserde, Türkiye özelinde hızlı bir kültürel değişimin sonunda aslında küresel emperyalizmin dünyanın her tarafında benzerlikler oluşturmak istemesi anlamına gelen hiçliğin küreselleşmesi anlatılmaktadır. Bu fikir Max Weber'in Batı'nın rasyonelleşmesi fikrine dayansa da Weber'in dahi hayal edemeyeceği alanlara ve medeniyetlere ulaşmış bir kültürel homojenleşme istediğidir.⁷ Ancak Batı Medeniyeti'nin getirmiş olduğu bu durum ile kendi medeniyet anlayışımızın sentezlenmesi yerine neden kopyalama ve taklit yoluna gidilmiştir?⁸

Yazar, toplumsalın kurgulanması ile ilgili yapı-fail dikotomisine denk düştüğünü ifade etse de, son tahlilde, toplumsal hafızayı daha net anlamak için bireye veya topluma indirgemekten kaçınmak gerektiğini ifade etmiştir. Ancak eserin ilerleyen bölümlerinde, Türkiye özelinde toplumsal hafızaya yapılan müdahalenin açıklanmasında yapı-fail dikotomisinden kurtulamamış gözükmektedir. Zira, dikotomiler sayesinde herhangi bir konuda iki güçlü ve birbirine zıt kavramlar ile bir görüş geliştirilmektedir. Sosyal olayları aktör yapı gibi

⁶ Paul Hazard, *Batı Düşüncesindeki Büyük Değişme*, Çev. Erol Güngör, Ötüken Yay. İstanbul, 1994, 267-268.

⁷ G. Ritzer; J. Stepnisky, *Çağdaş Sosyoloji Kuramları ve Klasik Kökleri*, çev. İrmak Ertuna Hovison, Deki Basım Yayım, Ankara, 2013, 235

⁸ D. Hocaoglu, *Laisizmden Milli Sekülerizme*, Koçav Yayınları, İstanbul, 2014, 215.

soyut dikotomiler aracılığı ile bizim gibi olmayan insanların görüş ve fikirlerini daha objektif bir şekilde anlayabiliriz. Zira bu dikotomiler kullanılarak düşünce farklılıklarını tespit etmemiz daha olasıdır. Dolayısıyla dikotomiler, farklı sosyal konumlarda bulunan bakış açılarının anlaşılmasına ve düşüncelerin gelişmesine katkı sağlar.⁹ Dikotomilerin sadece indirgeme olarak değerlendirilmesinin düşünülmesi gerekir.

Mekân ile unutturma nasıl olur? sorusunu yazar, Connerton'ın *modernite nasıl unutturur* adlı eserinden hareketle cevaplamaya çalışmıştır. Modern hayata dair incelediği ilk örnek, insanın yerleşim çapının modernite ile birlikte büyümesi ve insanların hiç tanımadıkları insanlarla birlikte şehirde yaşamaya başlamalarıdır. Mekâna ve başka insanlara aşına olmaması insanı unutkanlığa sevk etmektedir. İkinci olarak, modernite ile birlikte her şeyin hız odaklı olmasıdır. Yürüme ile arabayla gitme arasında tecrübe ettiklerimiz oldukça farklıdır. Üçüncü olarak ise, kurulu bir çevrenin belli aralıklarla kasti olarak yıkılmasıdır. Kentsel dönüşüm adı altında mekân merkezli bir unutmanın nasıllığı çözümlenmeye çalışılmıştır.¹⁰ Batı'nın dünyanın gerçekliğini akıl ile keşfetmesi, aslında Batı insanının yeryüzüne *yaşamak* için gelmiş olmasının, dolayısıyla ölümü reddetmesinin bir göstergesidir.¹¹ Ancak kendi dışındaki medeniyetlerin toplumsal hafızalarına müdahale ederken de zaman ve mekan unsurlarının ontolojik alandan çıkarılarak, modern tasavvurun istek ve arzuları doğrultusunda şekillenebilen bir hale getirilmesi ayrıca ironik bir durumdur.

Kaynakça

- Assman, J.. *Kültürel Bellek*. çev. A. Tekin. Ayrıntı Yayınları. İstanbul. 2002.
- Connerton, P.. *'Modernite Nasıl Unutturur*. çev. K. Kelebekoğlu. Sel Yayıncılık. İstanbul. 2012.
- Çiftçi, A.. *Din Sosyolojisi ve Modernlik*. Ankara Okulu Yayınları. Ankara. 2016.
- Durkheim, E.. *İntihar*. çev. Zühre İlkgelen. Pozitif Yayıncılık. İstanbul. 2015.

⁹ C. Jenks, *Temel Sosyolojik Dikotomiler*, çev. İhsan Çapçioğlu, Atıf Yayınları Ankara. 2014, xx.

¹⁰ P. Connerton, *Modernite Nasıl Unutturur*, çev. K. Kelebekoğlu, Sel Yayıncılık, İstanbul, 2012, 47.

¹¹ D. Hocaoğlu, *Laisizmden Millî Sekülerizme*, 431.

Foucault, M.. *İktidarın Gözü.* çev. I. Ergüden, Ayrıntı Yayınları. İstanbul. 2012.

Hocaoğlu, D.. *Laisizmden Milli Sekülerizme.* Koçav Yayınları. İstanbul. 2014.

Jenks, C.. *Temel Sosyolojik Dikotomiler.* çev. İhsan Çapçioğlu. Atıf Yayınları. Ankara. 2014.

Macit, N. *Türk Milliyetçiliği, Kültürel Akıl, İctihat ve Siyaset.* Ötüken Yayınları. İstanbul. 2011.

Paul, H.. *Batı Düşüncesindeki Büyük Değişme.* Çev. Erol Güngör. Ötüken Yay. İstanbul. 1994.

Ritzer, G.; Stepnisky, J.. *Çağdaş Sosyoloji Kuramları ve Klasik Kökleri.* çev. Irmak Ertuna Hovison. Deki Basım Yayım. Ankara. 2013.

Weber, M.. *Protestan Ahlakı ve Kapitalizmin Ruhu.* çev. Zeynep Gürata. Ayraç Yayınları. Ankara. 1999.